

Оксана Боруцька

Музика галицько-церковних обрядів: вінчання, хрещення, похорони, літургія

Oksana Borutska

Music of Galician religious rites: wedding, baptism, funeral, liturgy

Describes certain characteristics of song and choral accompaniment of Christian sacraments- weddings, baptism, funeral, Liturgy in Galicia (60s of 20th century).

Keywords: wedding, baptism, funeral, Liturgy, the Church, tradition, priest, deacon, spirituality

Йдеться про певні особливості пісенно-хорового супроводу християнських таїнств – вінчання, хрещення та похорону, а також Літургії на теренах Галичини (60-ті роки ХХ ст.).

Ключові слова: вінчання, хрещення, похорон, Літургія, Церква, традиція, священник, диякон (псаломник), духовність

У 1962 р. республіканське релігійне відомство надіслало уповноваженому Ради у справах релігій при Раді Міністрів Української РСР (у Львівській області) Миколі Винниченку запит на матеріал про музику в галицько-церковних обрядах – вінчання, хрещення, похорону і Літургії. Владні структури вирішили скористатися значним духовним і практичним досвідом протоієрея Якова Мостюка (священик собору св. Юра (Львів). Власне, він і підготував відповідний текст, примірник якого з часом опинився у матеріалах Державного архіву Львівської області¹.

Очевидно, що кожна обрядова дія, церковна урочистість, християнська відправа супроводжуються музикою, співом священика, диякона, церковним хором, людським загальом віруючих. Всі ці традиційні пісенні піви в основному мають уніфікований характер. Разом з тим з часом на них впливають відповідні місцеві звичаї, менталітет мешканців краю, їх успадковані від батьків/прадідів мелодії, окремі надбання народної та національної музичної культури. Долучаються до цієї духовно-музичної спадщини професійні композитори, співаки, солісти церковних хорів.

Не є в тому випадку винятком Галичина, складова і невід'ємна частина української землі, християнських традицій та звичаїв українського народу, його духовності.

Згадаймо при цьому слова Святого Письма Старого і Нового Заповіту: «Буду славити Господа піснею своєю!» (Псалом 27:7), «Співайте в псалмах Господеві» (Псалом 30:5), «Я піснею буду хвалить Ім'я Боже, співом вдячним Його величатиму!» (Псалом 68:31), «Заспіваю духом – заспіваю розумом» (1 Коринтян 14:15), «Як хтось радіє, хай співає псалми» (Якова 5:13), «І наче співають нову пісню перед престолом» (Об'явлення 14:3).

А втім, звернемося безпосередньо до тексту священика, що, на нашу думку, сьогодні має актуальне значення. Адже йдеться про час безбожного радянського тоталітарного режиму. Його владні структури силкувалися в таких матеріалах побачити народно-християнські першоджерела, націоналістичне начало, самотність української духовної культури. Все це могло стати початком фізичного та морального переслідування людини, а тим більше, чинного священика. Зрештою, так і сталося. Та все ж таки спочатку відтворимо текст оригіналу підготовленого священиком матеріалу.

Загальновідомо, що всі церковні пісні, як і тропарі², кондаки, прокимни, стихирі та ірмоси, – підпорядковані восьмиголоссю. Якщо порівняти наспіви галицькі з іншими церковними наспівами восьмиголосся, то вони (галицькі) найбільше схожі з київськими.

Яка ж історія церковно-галицьких наспівів (мелодій)?

Немає сумніву, що первісними джерелами східно-слов'янських церковних співів були ірмологіони, переписувані, а потім і перекладені з грецьких оригіналів, приписуваних Іванові Дамаскину³ та Романові Сладкоспівцю⁴. Болгарія, сусідка Греції, мала великий вплив на мелодійне оформлення ірмологіонів. Але ці ірмологійні мелодії проходили в різних країнах різні скорочення, спрощення, вигладжування, шліфування. Такий процес пройшов і в колишній Галичині. І в такій формі вони використовувалися в церковному вжитку. З часом ті наспіви друкувалися в окремих збірниках під назвою «Гласопісець», «Напівник» та ін.

Загальнопоширений і вживаний у Галичині був (і тепер є) «Гласопісець» Ізидора Дольницького⁵. Мелодія записана церковними, квадратними нотами. Порівнюючи запис мелодії з його виконанням,

треба сказати, що не у всіх випадках можна держатися запису, тому що у них багато неточностей у ритміці, у фразуванні. Це, між іншим, було причиною різних відхилень і варіантів у поодиноких районах і областях Галичини. Тому явищу запобіг частинно» Напівник церковний» Ігнатія (Івана) Полотнюка⁶, виданий 1902 р., який впровадив загальноновживані ноти і ключі. Кажу «частинно», бо і тут є недоліки ритмічні і мелодійні. Все ж таки ці два збірники церковних наспівів були обов'язковими учебниками в дяківських школах. З тих галицьких церковних наспівів були деякі гармонізовані галицькими композиторами: [Віктором] Матюком⁷, [Станіславом] Людкевичем⁸ і др. Перед Другою світовою війною був план упорядкувати й усталити галицько-церковні співи та згармонізувати їх на зразок східно-українських і російських хорів.

Вінчання

Після обручин, які попереджують вінчання, псаломщик співає сам, або з помічниками – 127 псалом «Блаженні всі боящія Господа» наспівом сьомого гласа. Музика мирної ектенії та сама, що й на Літургії: всенародна, самолівкова. Перед читанням «Апостола» співається прокимен гласом четвертим «Славою і честію вінчал еси». Після «Апостола» – «Аллилуя» мелодією прокимна на глас перший, або самолівкове, як на Літургії. Ектенію службу і «Отче наш» співається теж народно-церковним ладом. Після «Ісайє, ликуй» – під час обводжування молодої пари – має той самий наспів, що й 127 псалом, себто: мелодія тропаря 7 гласа. Народно-церковне «Многоліття» у двох варіантах – закінчує вінчання.

Якщо співає хор, то диригент підбирає музику до Ектенії, Аллилуя, Ісайя, ликуй, многоліття – з різних композиторів галицьких і східно-православних.

Хрещення

В тайні хрещення співається лише при миропомазанні «Єлиці во Христа крестистися» гласопісневих наспівом, загальноуживаним у Галичині. Перед читанням «Апостола» співається прокимен на глас 3:»Господь просвіщеніє мое».

«Аллилуя» і ектенію рецитуються. Хрещення закінчується всенародним многоліттям, як при вінчанні.

Похорон

Похорон, як і окрема панахида чи парастас, починається співом «Святий Боже». Його мелодія народно-церковна, яку знають і співають всі учасники обряду. Складовою частиною похорону є парастас. Після ектенії мирної, яку співається мінорним ладом, слідує «Аллилуя» з власною мелодією. За ним ідуть тропарі на 8-й глас «Глибиною мудрості». Наспівує 17 кафизми «Блаженні непорочні» і «Твой єсьми аз» знаходяться в Гласопіснях. Сідален «Упокой, Спасе наш» співають у галицьких церковних або мелодією тропаря глас 5, або мелодією сідальна самоподобного «Собезначальное Слово» – 5 гласа. На Каноні співається лише ірмосигласа 6 з припівками. Музика їх узята з ірмологіона, але дещо скорочена. Серед Канону є поміщений сідален глава 6 «Во истину суета всяческая», який співається ладом тропаря глава 6. Кондак «Со святыми упокой» співається або як воскресний кондак «Взбранной Воеводи», або мелодією загальноприйнятою в Православній церкві, згармонізованою російським композитором [Миколою]Бахметевим⁹. Літійка «Содухи праведних» має своєрідну мелодію старогалицьку, яку згармонізував [Данило] Роздольський¹⁰. Ектенію службу виконується народно-церковним ладом і наспівом. Таким самим ладом співається «Вічная пам'ять». У галицьких церковних обрядах прийнялася і спопуляризувалася музика до слів ектенії і «Вічная пам'ять» Михайла Вербицького¹¹. В часі похорону співається ще стихирі у 8-ми гласах «Как житейская» і др. Прокінен і «Аллилуя» має мелодію 6 гласа.

Дуже настроєна музика при співі «Прийдіте послідне цілованіє» на прощання з небіжчиком; вона оперта на мелодії стихирі «Єгда от древа» – гласа 2. При печатанні могили співає псаломщик на глас 8 «Земле, зинувши».

Літургія

Якщо Літургію співає псаломщик з народом (самолівкою), то примінюються наспіви і пісні загальноновживаних галицьких церковних обрядів. Складові частини Літургії такі: Ектенія велика, мала, сугуба, просительна; Св[ятий] Боже, Херувимська, Вірую, Милость мира, Достойно, Отче наш, Да ісполнятся. На початку Літургії в галицьких церквах після возз'єднання Греко-католицької церкви з Руською православною церквою «Ізобразительні антифони», прийняті від старо-православних

(так за радянських часів називали православних із Східної України та Росії – *авт.*), а згармонізованих [Миколою] Бахметєвим. Якщо приходять празничні антифони, то їх співається акордом.

Тропарі, кондаки, прокимни виконуються ладом восьмиголосся. Причастя переважно йде за наспівом Херувимської...

Де церква має добре зорганізований хор, там виконуються твори різних композиторів: і галицьких, як приміром, [Михайла] Вербицького, [Віктора] Матюка, [Миколи] Січинського¹², [Станіслава] Людкевича та ін., а також східно-українських та російських, як-от: [Дмитра] Бортнянського¹³, [Миколи] Леонтовича¹⁴, [Кирила] Стеценка¹⁵, [Олександра] Кошиця¹⁶, [Петра] Чайковського¹⁷, [Олександра] Архангельського¹⁸, [Петра] Турчанінова¹⁹, [Михайла] Глинки²⁰, [Степана] Давидова²¹, [Олексія] Львова²² та інших класиків...

На цьому обривається текст матеріалу. Сьогодні теж його варто завершити словами Святого Письма: «Співайте Господеві на подяку» (Псалом 147:7), «Співайте Господеві нову пісню» (Псалом 149:1), «Хваліте Господа в Його святині» (150:1). Заодно можна згадати вельми доречне побажання академіка АН Вищої школи України, професора Івана Климишина: «Дуже важливо, щоб наші радіо- і телекомпанії щонеділі вранці трансливали годинні передачі нашої української хорової пісні. Адже марно Павло Тичина колись сказав: «Без музики в Україні революції не зробити». Наша хорова пісня – це те євшан-зілля, яке здатне пробудити у найзачерствілішій душі почуття своєї приналежності і тугу за все ще нездійсненим ідеалом – стати народом, на який з подивом задивляється світ. Прислухаймося до сказаного нашим філософом Миколою Шлемкевичем, що «найбільша духовна революція в Україні, її християнізація відбулася під впливом співу!»²³.

Що ж стосується автора нашого матеріалу – священика протоієрея Якова Григоровича Мостюка (1905 р.н., 1930 р. – абсолювент Львівської греко-католицької семінарії, 1931 р. – свячення, 1936 р. – неодружений)²⁴, уродженця с. Кукузів Кам'яно-Бузького району (Львівщина), то вже через два роки на нього компетентні органи «накопали» відповідний компромат. 24 січня 1964 р. його зняли з реєстрації, тобто позбавили права служити в церкві, трудитися в Господньому винограднику. Причини – без дозволу органів радянської влади освятив воду на свято Йордана (приватний двір, Скнилів), у проповіді в соборі св. Юра на Різдво Христове закликав віруючих не звертати уваги на зусилля атеїстів відірвати їх від релігії, оскільки релігійна радість має в душі глибо-

кі корені. [До слова, згадаймо при цьому слова українського етнографа, письменника, перекладача, митрополита Іларіона (Івана Огієнка), який свого часу сказав: «Християнство – Віра радісна»]²⁵.

Тоді ж у соборі, як стверджував радянський інформатор, віруючі співали колядки націоналістичного змісту. Так, останній рядок колядки «Во Вифлеємі нині новина» вони закінчили словами: «Даруй волю, даруй долю, нашій неньці Україні». Іншого разу о. Яків сказав членам виконавчого органу собору: «...Ми повинні боротися з комунізмом і старатися, щоб було якомога більше хрещень, шлюбів... Це в наших інтересах»²⁶. «Хай хвалить Господа все, що живе!» (Псалом 150:6)²⁷.

¹ Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. Р – 1332. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 220-222.

² Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. – Львів: Свічадо, 2001. – 160 с.

³ Дамаскин Іван (бл. 750-786), за іншими даними (бл. 675-753) - візантійський богослов, представник грецької патристики, догматик християнського Сходу, поет. Упорядкував літургійний спів Східної Церкви, склав Пасхальний, Різдвяний, Богоявленський канони, «Октоїх». В історію Церкви Христової увійшов як перший систематизатор християнського віровчення, опрацював положення про сутність Трійці, походження Св. Духа, поклоніння Богові, пошанування Діви Марії та ін. Вселенський Нікейський собор 778 р. проголосив його «глашатаєм істини». Окрім основної богословської праці І. Дамаскіна – «Джерело пізнання», відомими є інші догматичні твори: «Про правильне сповідування віри», «Про Святу Трійцю», «Про Трисвяте», «Елементарний вступ у догматику», а також полемічні твори: «Диалог проти манихеїв», «Полеміка православного Іоанна з Манихеєм», «Проти несторіанської ересі», «Про дві волі Христа». Аскетичні праці: «Про святі пости», «Свята паралеллю», «Прокіст», «Про вісім духів зла», «Про добродієність» [Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С. 132-133; Дециця М. Малий український церковно-історичний словник. – Львів: Основа, 1994. – С. 31; Християнство: Энциклопедический словарь: В 2 т. – Т. 1: А-К / Ред. кол. С. С. Аверинцев (гл. ред.) и др. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993. – С. 624-625].

⁴ Сладкоспівець Роман (+бл. 450) - диякон із Бейруту та «перший Співець» в одному з храмів Константинополя. Творець близько 1 000 кондаків та ікосів

- на різні празники [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 102].
- ⁵ Дольницький Ізидор (1830-1924) – духівник Львівської греко-католицької духовної семінарії, викладач Колегії св. Атанасія у Римі. Автор літургійних книг: «О священних обрядах Греко-Католицької Церкви», «Типіка Церкверуско-католическія», акафістів та ін. Мав значний вплив на духовне оформлення багатьох поколінь галицького духовенства [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 34; Енциклопедія Українознавства (далі – ЕУ). Словникова частина. –Т. 2. Перевидання в Україні. –Львів, 1993. – С. 560].
- ⁶ Полотнюк Гнат (Ігнатій) (1856-1903) – організатор дяківської школи в Кристинополі і у Станіславові; керівник кафедрального хору, видавець і редактор часопису «Дяковскій глась», автор збірника народно-церковних пісень «Напівник церковний» [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 94; ЕУ. – Т. 6. –Львів, 1996. – С. 2198].
- ⁷ Матюк Віктор (1852-1912) – греко-католицький священник. Автор сольних і хорових творів («Да ісполняться», «Святий Боже»), співогорів-водевілів («Капрал Тимко», «Нещасна любов», «Простак», «Інвалід», «Наші поселенці» на тексти С. Мидловського), кантати «Гамалія». Йому належить редагування хорових творів М. Вербицького, І. Лаврівського, С. Воробкевича [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 74; ЕУ. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1492-1493].
- ⁸ Людкевич Станіслав (1879-1979) – визначний композитор і фольклорист, директор і викладач теоретичних предметів Музичного інституту. З церковної музики написав: Службу Божу, церковні та літургійні пісні. Автор симфонічно-хорової оди «Кавказ» за поемою Т.Шевченка, а також хорових творів: «Вічний революціонер» (1898), «Косар» (1901), «Хор підземних ковалів» (1905), «Ой, вигострю товариша» (1917), «Заповіт» (1934), симфонічних творів: «Стрілецька рапсодія» (1914-1920), «Каменярі» (1926), «Веснянки» (1935), опер «Бар Кохба» (1926), «Довбуш» (1952) [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 68; ЕУ. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1394-1395; Кудрик Б. Огляд української церковної музики. – Львів: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 88, 89, 95, 104].
- ⁹ Бахметев Микола (1807-1891) – російський регент, церковний композитор [Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. – С. 72, 99].
- ¹⁰ Роздольський Данило (1875-1902) – греко-католицький священник, автор церковних творів [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 102; – ЕУ. – Т. 7. –Львів, 1998. – С. 2553].
- ¹¹ Вербицький Михайло (1815-1870) – греко-католицький священник, автор численних музичних композицій: Служба Божа для мішаного і чоловічого хору, «Ангел вопієше», «Єдинородний Сине», «Святий Боже», «Алілуя»,

- мелодія Гімну «Ще не вмерла Україна» (1863). Серед інших творів – «Заповіт» на слова Т. Шевченка (для соліста, симфонічного оркестру і двох хорів – мішаного й чоловічого), «Жаль» на вірші М. Шашкевича, «Поклін» на теми Ю. Федьковича, «На погибель» і «Тост до Русі» на тексти В. Стебельського. Автор оркестрових симфоній й музики до драматичних творів (співогри): «Підгоряни», «Верховинці», «Гаяля», «Панщина», лірично-драматичних жіночих пісень «Чого лози похилились», «Чи я тебе, Олю» та ін. [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 21; – ЕУ. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. 230; Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. – С. 87-94; Околітенко Н. Він окрилив наш славень // День. – 2014, 31 січня – 1 лютого]/
- ¹² Січинський Микола (1850-1894) – громадський діяч, греко-католицький священник, посол до галицького сейму (з 1883) [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 111; – ЕУ. – Т. 8. – Львів, 2000. – С. 2848].
- ¹³ Борзнянський Дмитро (1751-1825) – український духовний композитор, диригент і реформатор церковного співу Східної Церкви. Написав 35 духовних концертів (для одного хору) і 10 концертів для двох хорів, 14 хвалебних пісень, літургійні частини та релігійні пісні (між іншим, популярне «Коль славен...») – разом понад 100 церковних творів. Велику частину музичної спадщини становлять інструментальні твори – сонати для фортеп'яно, твори для камерних ансамблів та ін. Автор багатьох опер на французьке лібретто: «Сокіл», «Син-Суперник», пасторальної комедії «Свято сеньора» [Дешиця М. Малий український церковний словник. – С. 18; ЕУ. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. 163-164].
- ¹⁴ Леонтович Микола (1877-1921) – український композитор і педагог/ Написав для хору Літургію, канти. Автор близько 200 хорових творів а капеля для мішаного хору, опертї на українських народних мелодіях, зокрема і «Щедрика» [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 66; ЕУ. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1285].
- ¹⁵ Стеценко Кирило (1882-1922) – священник, організатор капели «Думка». Окрім світських творів, написав музику до панахиди, Служби Божої для мішаного хору, окремі літургійні пісні, низку дитячих опер, шкільних співаників. Автор понад 30 солоспівів на слова Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся, а також музики до поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка та п'єс «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка, «Бувальщина» А. Велисовського [ЕУ – Т. 8. – Львів, 2000. – С. 3054].
- ¹⁶ Кошиць Олександр (1875-1944) – український хоровий диригент, композитор, етнограф; знавець і популяризатор українського церковного співу; співорганізатор Української республіканської капели. Автор літургійних творів, церковних пісень [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 61; ЕУ. – Т. 3. – Львів, 1994. – С. 1157].

- ¹⁷ Чайковський Петро (1840-1893) використовував український мелос в операх «Мазепа» (1883), «Черевички» (1885), 2-й симфонії, численних романсах [ЕУ. –Т. 10. –Львів, 2000. – С. 3693].
- ¹⁸ Архангельський Олександр (1846-1924) – російський композитор і диригент. Створив власний церковний хор; влаштував концерти духовної музики в Росії та за кордоном; видрукував понад 50 духовних переказів-наспівів, Літургії, всенощну тощо [Христианство: Энциклопедический словарь. – Т. 1. – С. 132].
- ¹⁹ Турчанинов Петро (1779-1856) – протоієрей, російський духовний композитор, регент митрополичого хору у Петербурзі. Автор духовно-музичних творів «Тебе одоющагося», «Да молчит всякая плоть», ірмоси Великого четверга і Великої суботи [Христианство: Энциклопедический словарь. – Т. 3. Т-Я. – С. 45].
- ²⁰ Глинка Михайло (1804-1857) – українець за походженням, батько російської опери [Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. – С. 71].
- ²¹ Давидов Степан (1777-1825) – українець за походженням, учень Саргі, директор придворної капели у Петербурзі [Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – С. 31].
- ²² Львов Олексій (1798-1870) - засновник інструментального класу та класу для підготовки парафіяльних регентів. Автор 40 церковних творів. За дорученням імператора Миколи написав гімн «Боже царя храни» (1833) [Христианство: Энциклопедический словарь. –Т. 2. Л-С. – С. 56].
- ²³ Милостивий самарянин. – 1997. –№ 2. – С. 24.
- ²⁴ Шематизм Перемиський, Самбірський і Сяніцький. 1938. (Без місця видання). – С. 62, 156; Пристай М. Львівська греко-католицька духовна семінарія 1783-1945. –Львів; Рудно, 2003. – С. 395.
- ²⁵ Огієнкові афоризми і сентенції // Упорядкування, вступна стаття і покажчик Зиновія Тіменика. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – С. 24.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ ДАЛО. – Ф. Р-1332. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 146-148.